یاش توركستان

توركستان ملی استقلال مفكوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1920نچی ییلنینك دەكابر[illegible] ... [illegible]	ایول (تموز) 1931	سان 20

بولشه‌ویزم توركچیلك دوشمانی‌در

«یاش توركستان»نینك شو نومره‌سینده موسقوانینك اوز قولیدا بیتیشتیردیكی اوچ «آتاقلی» توركستان قوموونیستلارینك بر العجیب یازغان مقاله‌لرینی تفسیر ایتیب اوتورودیر. بوده توركستانده كون كوره‌دان ایلگه‌ریگی جوروومه كنده بولغان روس بولشه‌ویزم حكم الیغینك مفكوره میدانیده‌گی سوك آییلیشلاردان بریسینی آقلاد ایتمه‌كده‌دیر. (سا سعید، جوره‌قول وه كامل علی‌لر تماننداندان یازیلغان بو مقاله، موسقوا یوله‌ویكلرینك توركستانده‌گی ملی سیاستلارینینك آنا خطینی تاشقالار)دان كوره آچیقراق كوروسه‌ته‌دیر. اونكچون بز شو اوچ كیشینینك مقاله‌سی اوستیده بر آز توروب اوتمه‌كچی بولدق.

قزیل موسقوانینك توركستانده‌گی ملی سیاستی آنا خطینینك نیمه‌دن عبارت بولغانینی «یاش توركستان» اوقوچیلاری یاخشی

قارداش آذربایجانینك ملی استقلال كونی — 28 مایس — برلین‌ده رسمی توسده قارشولاندی. آلمانیاداگی آذربایجان استقلال قومیته‌سی شهر مركزیده‌گی سالونلاردان بیریسنده بو ملی كون مناسبتیله رسمی بر اولتوروش ترتیب ایتدی. دعوتلیلر ایچده روسیه بویونده‌روغیدان قورتولوب اوز باشیجا مستقل توروش تورمه‌كچی بولغان توركستان، قافقاسیا وه اوقراینا ملی اویوشمه‌لرینینك نماینده‌لری، قارداش توركیه‌لیلر وه ایران توركلری هم آلمانلار بار ایدیلر. بوتون قونالار قارداش آذربایجانینك بو ملی كونینی اوز قورتولوش كونله‌ریدیك بوده كیمه‌ون بایراملادیلار.

*

توركستان مسئله‌سینینك آلمان مطبوعاتیدا انعكاسی — باش محرریمز سابق چوقای اوغلی مصطفی بیكنینك «یاش توركستان»ده بیه‌گی توركستانده نشر ایتدیكلر «ساویت اوروپا آسیاسی‌ده وراسیونی»ده‌ن «ملی متحد توركستان دولتی»گه سرلوحه‌لی مقاله‌سی رفیقیمز «یاله‌ویریش» عازیباسیله «یانگا ملی یول» مجموعه‌سنده باسیلیب چیقدی. بو مقاله آوروپا مطبوعاتینینك‌ده نظر دقتینی جلب ایتكه‌ندیر. مثلا بو مقاله فرانسیزچه «پرومه‌ته» وه آلمانلارنینك بویوك مجموعه‌لریدن بری سانالغان برلین‌ده منتشر "Ost-Europa"ده باسیلیب چیقدی. بوده مجموعه‌لریمزنینك توركستان مسئله‌سنده‌گی فكرینك ساغلام وه توغریلیغینی كورسه‌ته‌تورگن بر علامتدیر.

---

18 نوره‌نیش — تیمور اوغلی بیكنینك «یاش توركستان»نینك 18نچی سانیدا باسیلغان «اوتوتولمه‌س تاریخی وحشیلك» سرلوحه‌لی مقاله‌سنده بحث ایتدیكی آمریكالی محررینك اسمی «نورمان» ایمه‌س «ناقمان»دیر.

بیله‌دیلر. او یورتمزده خلقمز ایچنده ملی روح وه ملی شعورنیڭ
هر تورلو کورونیشینی ظالمانه بر صورتده بتریش وه خلقمزنی اوز
ملی بەلگی، تورکلیگیدن اوزاقلاشتریش نتیجه‌سیدن عبارتدر. دیمه‌ك
تورکستان تورکلرینیڭ ملی روحیگه وه تورکچیلیکگه قارشو کو-
رەش یوروتوش روس بولشه‌ویزمی وه ساوت روسیه‌سینیڭ «تور-
کستانده‌کی ملی سیاستی» آنا خطنی تشکیل ایته‌در.

موسقوانیڭ تورکچیلیکگه قارشو یوروتوب کیلگه‌کده بولغان
کوره‌شی، سوڭ دوره‌لرگه قدر بزگه جوده یخشی بیلگیلی. حتی
ییللاردانبری انقلاب منبعی ساناڵوب، انقلاب بایراقچیسی اولاراق
تانیلیب کیلگه‌ن «قزیل قلم» بیرلگیده «تورکچیلیك بیله‌ن زهر-
لەنگه‌نلیك» شبهه‌سی آشقا توشدی. چونکه اولرده بوتون غیرتگه
رغما موسقوانی آتالارینیڭ قومونیستلك تصلبینی قانیقتیرارلق
درجه‌ده خدمت ایته آلمادی. «قزیل قلم» بیکتیلیب یریگه «پروغرام
وه پلاتفورماسی هم حاضر بولمغان اوزبکستان پرولتار یازو-
چیلاری بیرلگی» توزولدی.

«قزیل قلم»چیلر ساوتلار جنتیدن قووولوب قارانغی زندان-
لارغا تقلیب قویلدیلار. بو قیناققا آلینغان قزیل قلمچی محرر-
لەر یریگه «بازیتی هم یلمه‌گه‌ن، سوادسز پرولتار ادیبلری»
اوتوروب آلدیلار.

قزیل قلمچیلرنیڭ ناشر افکاری «آلانگه» مجموعه‌سی توختا-
تیلیب یریگه «قورولوش» دیگه‌ن یه‌کی بر مجموعه چیقاریلا باشلا-
دی. غالبا بو مجموعه‌نیڭ یزغانلری مه‌نه شو «سوادسز پرولتار
ادیبلری»نیڭ عرجه‌لری بیله‌ن تولدیریله‌جه‌کدر!

«آلانگه»دەن صوڭرا توپ یه‌نه ییللاردانبری «انقلاب ایرلا-
تقیچلاردان» ساناڵوب کیلگه‌کده بولغان «دیر یوزی» مجموعه‌سیگه
کیلدی. بو انقلاب مجموعه‌سی بوندن ۵ ییل ایلگه‌ری اوز انقلاب-
چیلق توره‌موشینیڭ اوسپورولك چاغنداکی تومرولرینیڭ برنده تیلی

که‌ده‌کی کمالچیلیك آقیمنی تصویر ایتکه‌ن وه «کمالچی تورکیه‌سی»
گه علاقه کورسه‌تکه‌ن بر مقاله که اوز ییللرده اورون بر که‌ن-
ده‌ه بولنه‌ریکلر شو ۱۹۲۵ نچی ییلده چیققان، کوپ آده‌ملرنیڭ
اوقولوب یوبارغان نشریاتی ۵ ییل صوڭرا قازوب چیقارغانلار.
«دیر یوزی» مجموعه‌سی بو مقاله‌ده «تورکیه بیوك ملت مجلسی
اوتشده ییلله‌نه‌کده بولغان آی ییلدیزلی قزیل ملی بایراقنی»
تصویر وه تقدیر ایتوب «تورکیه بیوك ملت مجلسینیڭ تورکیه خلقنی
حقله تمثیل ایته‌کده بولغان حقیقی ملت مؤسسه‌سی» دیب کورسه‌تکه‌ن.

«دیر یوزی» مجموعه‌سی بوتون تورك دنیاسی طرفندن حر-
متلر ایله یاد ایته‌دورگه‌ن سابقلی تورك خطیبی حمدالله صبحی بیك
حقنده، یه‌کی تورکیه‌نیڭ سیاسی یازوچیسی وه یاشلوقلاریدان
دیب تقدیرکار سوزلر قولله‌نغان. شونیڭ که‌بی مجموعه محرری یونس
نادی، شاعر یعقوب قدری بیکلر حقنده‌ده سیمپاتی کورسه‌تکه‌ن.

«دیر یوزی» استقلال مجادله‌سی زمانلرنده تورك اوردوسی
قاریندا قولیدا قورال توتوب تورك یورتی دوشمانلارینا قارشو کو-
رەشگه‌ن وه تورك ادبیاتیگه مخصوص بر ذوق بیره‌کده بولغان
یه‌کی تورانی «آتشدان کوملاك» کبی بر قانچا یات تیللرگه وه
روس تیلیگه هم ترجمه ایتیلگه‌ن قیمتلی رومانلارنیڭ محرری خالده
ادیب خانم حقنده هم سوسلیمه‌ی اوته آلمغان.

بولارنیڭ هه‌ممه‌سی ۵ ییل ایلگه‌ری بولوب اوتکه‌ن. اگر
ساوت دیپلوماتیسیگه ایانیش ممکن بولسا او زمانلردانبری ساوتلار
یه‌ن تورکیه جمهوریتی آراسنداکی دوستلق مناسبتینیڭ کوچه‌یگه‌
نلیکنی سوزلاش کیره‌ك. «کمالچیلیك تورکیه‌سی»، مافانی اوچون
[illegible]، لیتوینوف وه قاراخانلار یقنرلك درجه‌ده سوسلی سوز
[illegible] قیلالادیلار.

[illegible] اوز اوزیدن. بو حالده قیا سعید، جوره‌قول وه

Abdulvahap Kara

كامل علی كبی قوتویت كوچوك «بولدوك»لەری ، » اوچون
وبر یوزی «مجموعەسینی بو موسقوا دیپلوماتینیك بەگی توركیە-
گە بولغان میل وە علاقەسینی ساده گنه بر تیل بلەن توركستان
توركلەرینگە بیلدیرگەنی اوچون تیشەییمیزلەر! دیگەن بر سوآل
چقیب قالادر.

سوآلنك جوابی اینە هیچدە قیین ایمەس: بولشەویك دیپلو-
ماتینی اوپوللارینك توركستان توركلەرینك توركیەدەگی اوز قار-
داشلاریغا قارشو طبیعی ملی آنتەكبی كوچلەشیگە خدمت ایتەدرگەن
بر شكل آلغانلیغی كیرەك.

ساویت حكومتی توركیە بلەن دوستلق معاهدەلەری باغلایدر.
فقط شو ساویت حكومتی توركلەرنك توركستان توپراغیدا آیاغینی
هم باسدیرمایدر. لیتوینوف موسقوادە اوتوروب توركیە بلەن دوست-
لقلارینك قلبی وە سیمیلیكدەن بحث ایتەدر. یەنە شو موسقوادان
ستالین توركستان مكتبلەرندەن توركیەلی معلملەرنی قولاش وە
حتی توركیەدە قبول ایتیلگەن آلغالاردنی قوللانوب یازیلغان درس-
لكلەرنی یوقاتیشنی امر بیریب اوتورەدر.

توركچیلك وە كمالیزمگە قارشو كورەشیشی بولشەویك اجتماعی
انقلاب نظریاتچیلارینك آڭ سەویكلەری بر ساحەدر. «كمال توركیە
موشتومزورلاری نمایندەسی» ، «كمالیزم توركیە موشتومزورلغی» ،
دیە بولشەویك موسقوا نشریاتندەن «انقلابچی شرق» مجموعەسی
یلەریدە ، آڭ كوب اوچرەیدرگەن سوزلاردر.

ایندی توركستاندەگی بولشەویك روسیە آگەنتلەری‌دە عینی
استقامتدە حركت ایتە باشلادیلار.

توركستاندە توركیە حقدە آزگنە بولسادا محبت وە علاقە
لاری كورسەتەدرگەن سوز سویلەش ، توركیەنك اوز ملی استقلالنی
كورەشوب قازانغانلیغنی یازیش ، ساویت سیاستینگە مختاج بولمس.

دان توركیە خاتولق عالمینك قوتولغانلیغنی حتی اوزنك خالده
ادیب خانم كبی بولشەویك بولغان اونكور یازوچیلارینك یازلیغینی ،
توركلەردە بولشەویك بولماغان حالدەدە یورتنی وە خلقنا خدمت
ایتكەن وە اینەكنە بولغان حمدالله صبحی ، یونس نادی ، یعقوب
قدری كبیلەركەبی آتاقلی سیاسی باش وە یازوچیلارنك یازلیغینی
یازوب ، سویلەب توركستان توركلەرینگە بیلدیریش عفو ایتیلمەس
گناهلاردان ساناڵادر.

موسقوا بولشەویكلەری یالغز بزدەگی ملی روحنی اولدیریش
قصدی بلەن‌دە كفایەلەنمەیدرلەر. اولار توركچیلك ، كمالچیلكنی
آڭ یامان وە آڭ قالاقلی بر بدعت قلیب كورسەتمەكچی بولادرلار.

بولشەویكلەر یورتمزنك تاریخی اسمی «توركستان»نی‌دە اوز-
نادان كورمەسیكه اورونەدرلەر. خلقمزگە اوزینی اوز تاریخی اسمی
بلەن «تورك» دیب آتاشینی منع ایتدیلەر وە اوزنی قبیلە آتلاماقلاریغا
آیروب تاشلادیلار. بولشەویكلەر یورتمز توركستاندە بزنك ملی
حرثمز كوكلەرنی (ایلدیزلەرنی) قوروتوب او یرندە روس
پرولەتاری حرثی یاراتماقچی بولادرلار.

ملی حرثمز ملی استقلال ممكنمی؟
تاریخ بوندای خالنی كورمەگەن وە بیلمەیدر.
ملی قوتولوش ملی حرت محصولیدر.

فقط ملی حرتنك اوزی ملی قوتولوش وە ملی استقلال
سایەسیندەگنە انكشاف ایتیب یمیش (میوە) كیترە آلادر.

مەنە بوتون روسیە سیاستچیلارینك ، اوز آرا بولغان آیرماللاریغا
قاراماسدان ، توركچیلككە دوشمان بولغاللارینك اصل سببی موسقوا
توركستانلاردە توركچیلككە قارشو كورەشەدر. او توركستان تورە-
كلەرنك اوز قارداشلارنی توركلەرینگە قارشو بولغان سەوگی وە
مربوطلیكنی‌دە بتیرمەكچی بولادر.

Abdulvahap Kara

قیپقیزیل آحماقلار

توبه‌نده تقدیم ایتدیگمز مقاله «بیری یوزی» ملك یوزی» سرلوحه‌سیله «قیزیل اوزبکستان» غازته‌سینینك 6 نچی مای سانیدا باسیلیب چیققان وه توركستاننینك اوچ «آتاقلی» قوموونیستی ضیا سعید، جوراقول وه کامل علی‌لر تامانیدان یازیلمیشدر. مقاله‌گه سرلوحه ایتکه‌ن «بیر یوزی» = «پرولتاریات مفکوره‌سی وه سوسیالیزم قوروولوشی» اوچون له‌نین اسولیده‌گی قوداللادانبری اولاراق 1925 نچی یلدا وجودگه کیلگه‌ن سیاسی بر مجموعه اسمیدر.

شونده‌ی بویوك امید بیله‌ن نشر ایتیله باشلاغان «بیر یوزی» — مه‌نه شو اولوغ وظیفه‌لرنی توله به‌جاریب، کینگ پرولتاریات وه محنتکش دهقان عامه‌سیده‌ن عبارت بولغان اوقوچیلار آلدیدا اوزینی آقلای آلماغان، ایمش. بوگادا سبب — قورغور «بیر یوزی»نك دنیا یوزیگه چیقارچیقماس قیزیل حضرت له‌نین اسولینی بر تامانغا آتیب تاشلاب — «توركستانه اوت آلایدرغان، آتسا اوق آلایدرغان»، «بیر باشینی اوزسه اورنیگه اون باش اولغایا توردغان» توركستان «اسونال‌شوورینیستله‌ری، پانتورکیستله‌ری» اصولیگه وه یولیغا توشوب کیتگه‌نلیگیدر.

مسئله‌نك توركستان له‌نینچیله‌ری اوچون آنك اوکعابسز یری، بزلر اوچون آنك کولکیلی وه قیزیق نقطه‌سی شوکه «بیر یوزی»نك آلتی یلدانبری «توركستان ملی شووینیستله‌ری وه پانتورکیستله‌ری ناشر افکاری» بولوب کیلگه‌نینی «پرولتار یازوچیسی» ضیا سعید ایله جوراقول وه کامل علی‌لرگه اوخشاش اورتاقلارینك بیلمه‌سده‌ن یورگه‌نلیکلریدر.

ایندی بو یازلار «آلتی یللق آحماقلارینی بر کونگی توبه‌لریله یوویب یوبارش نیتیله، ایسکی شاعرلاریمیزنك

«قیزیل تیلیم سویه‌کسز، قایغا بویسام بورولور»

دیکه‌نله‌ریدیك، آقرلاریغا کیلگه‌ن توتون آحماق سوزله‌رنی آنك آولی ... «پانتورکیزم» (تورك پرلکی) گه قارای آتیلغانچی بولادرلار.

«بیر یوزی»نك تورکچیلك یولی بیله‌ن کیتگه‌نلیگینی اثبات اوچون، بو مجموعه‌نك 1925 نچی یلداگی 3 نچی نومروسیده یازیلغان، مه‌نه شو جمله‌لر کیلتریلگه‌ن:

«آنقارا ملت مجلسی بناسی اوستیگه تورك بایراغی آسیلغان وه بو قیزیل بایراق اوستیده آیاق بولوب آی وه یولدوز علامتله‌ری بالتراب توره‌دی. هوا بولوتسز، ایسیق شرق قویاشی تورك اویلارینی زیننله‌یدرگه‌ن تمثله‌ر اوستیده جلوه قیلادر. اختیارسز اوزینگه او زینگ سؤال بیریشگه مجبور بولاسن: شو اولوغ ملت مجلسیده‌گی روحی احوال چیده‌کم بوتون تورك خلقینك احوال روحیه‌سینینك انعکاسیمی؟ بو سؤالغا هیچ شبهه‌سز «به‌لی شوندای» دیب جاواب بیریش ممکن. حاکمیت خلق قولیدا بولسون، دیگه‌ن شعارنی میدانغا چیقارغان کشیگه تورك خلقی جان‌یوره‌گی بیله‌ن ایشانادر...»

دیمه‌ك «پرولتار یازوچیسی» ضیا سعیدگه‌ی «اورتاقلار» اوچون «تورك اویلارینك اوستیده قویاش جلوه قیلادر» دیش هم ساویت حکومتیگه دوشمانلق کوره‌تیش قاتارندا سانالادر، طبیعی موسقوا بولشه‌ویکله‌رینك توركله‌ر اوچون ایسته‌دیکی «قویاش» ایمه‌س، «قارا بولوت»دور...

تورك اویلاری اوستیده اوینالغان «قویاش»ده‌ن سوك، «پرولتار یازوچیلارینی» آججلاندیرغان جمله‌لر مه‌نه بودر:

«توركیه‌نینك یه‌گیده‌ن بیتیشگه‌ن ملی شاعرلاری وه جماعت خادملارینك آنك ممتاز وه آنك کوریمده‌لری آنقاراغا ییغیلغاندرلار. بولارینك ایچنده آنك ایلگه‌ریده تورکه‌نی معارف نظری حمدالله صبحی بیلگه‌ندر. بو آدم «تورك اوجاغی»ده اوقوبیدرغان معروضه‌له‌ری، «تورك یوردی»ده یازا تورغان مقاله وه شعرله‌ری بیله‌ن تورك‌له‌رنك ملی حسیاتلارینی (تویغوله‌رینی) اوستیریشگه خدمت قیلادر.

ملی استقلال یولیدا سحکولك قیلوچیلار ایچنده یازوچی یونس
«ده ق بلدن شاعر یعقوب قدری بیکلار نام چیقارغاندرلار. مسلمان
خاتونلارینك آزادلقغا چیقیشلارینك تمثالی وه نمونه‌سی خالده ادیب
خانمدر. بو خانم ملی مجادله وقتنده قولیدا میلتیق بولغانی حالدا
اوروشکه قاتناشقاندر» («ییر یوزی» 5 نچی نومرو 1926 ییل).

ضیا سعید، جوراقول وه کامل علی «ییر یوزی»نك تورکیچه‌لك
یوزینی کورسه‌تیش اوچون یوقاریداگی جمله‌لرنی «بیتارلك مثال»،
دیب نتیجه چیقاریش بیله‌نگه قاناعتلانماسدان «سوره گمز قیزیل تیلله-
رینی» یولغالاب توبه‌نده گیله‌رنی سویله‌یدرلر:

«یوقاریدا کورسه‌تیلگه‌ن فکرله‌ری شورا وه تورکیه دوستلقی
جرمنی‌گه یازیلغان دیب اویلاشگه اوردون یوق. بلکی زورال
مسئله‌گه مارکسیزم نقطه‌سندن قارامای، بورژوا تورکیه‌سینك سیاستی
مسیس (اداره اصولینی) شورا سیاسه‌تیدن یوقاری قویوشقا
حرکت قیلادر...»

های، ضیا سعید، جوراقول وه کامل علی، سیزلر چیندندن ده
شو فکرله‌رنی «شورا وه تورکیه دوستلقی حرکتیگه مناسب وه
لایق» دیب آنگلایسزلارمی؟ اگر شوندمی دیب آنگلایدرغان بو-
لسانگزلار، سیزله‌رنی «مارکسی ساقالینك کولکه‌سی آستیدا یوریب،
آق وه مستقل فکر قوه‌سینك یاروغدان یوتونله‌ی محروم قالغان
یوسفوا ایشارچیلاری» دیبه کیمدن باشقا تورلو تصویرلاش هم یوقدر.

ضیا سعید، جوراقول وه کامل علی‌لر سوزلرنده دوام ایتیب
یازادرلار، که:

«خاتون‌قیزلارنی شورا حکومتی گه ایمس، تورکیه هم
آزاد قیلادر»، آزادلق اوچون شورا حکومتی قوللاغان اقتصادی
چاره‌لار اهمیتسز، آزادلق اوچون خالده ادیب‌دیك قورال کوته‌ریب
«جهاد مقدس»گه چیقیش وه حمدالله صبحی‌بیك‌دیك تورکیه‌نك
ملی حس (تویغو)لرینی اوستیریشگه، یونس نادی وه یعقوب قدری

بیکله‌ر سینگه‌رنی ملی استقلال یولیدا کوره‌شیش — دیبه کیچی بولادر.

بو گه ایمه‌س، مسلمان خاتونلارینی (سنقی آییرماغا قاراما-
سدان) آزادلقغا چیقیشدا خالده ادیب‌نینگ اوزیگه آلیشنا جالیب،
پرولتاریات اوستونلگی وه ایشچی محنتکش خاتون‌قیزلارنینگ
حقیقی آزادلقلاری اوچون قومونیست فرقه‌سی رهبرلگنده ایتلغه‌ن
گه‌ن روزا لوقسه‌مبورغ وه اینله‌ی یاقلان کلارا تسه‌تکین وه کروپ-
سکایا اورنا قالارمدان یوز اوگوزتیره کیچی بولادر. —

«ده یوقاریدا کیلتیریلگه‌ن یازچیلار ضیا سعیدگه اوخشاغان
پرولتارلر یازوچیلارنی، وه انقلابچیلارنینگ مارکسیزمنی وه مارکس
اصولینی قانداي «تونغری» آنگلایسغانلارینی آپ‌آچیق کورسه‌تدر.

ضیا سعیدله‌رنینگ آنگلادیغیچا مارکسیزم، ادبیاتله‌س قیشلی
ازله‌ر یازغان «آلتون ادیب» خالده خانمنینگ قورال کوته‌ریب «ملی
جهاد مقدس»گه قاتناشغانینی، حمدالله صبحی، یونس نادی وه
یعقوب قدری بیکله‌رنینگ تورك خلقنینگ ملی تویغولارینا خدمت ایتگه‌ن-
لیگه‌رینی تورکستانلیلارگه یالمیره‌یدن دیبیب، قویوشنی طلب ایته‌ر
ایکه‌ن. چونکه بوکه‌ری حقیقتلر تورکیه‌ده قبول ایتلگه‌ن ملی اداره
اصولینی ساویت اصولیدن یوقاری قیلیب کورسه‌تیشکه سبب بولودر
هه‌مده تورکستان تورك خاتون‌قیزلارینك کوز آلدیلاریدا روزا
لوقسه‌مبورغ، کلارا تسه‌تکین وه کروپسکایا (امین خاتونی)لاردان
خالده ادیب خانمنی یوکسه‌ك کورسه‌تر ایمش. حقیقتده نتیجه بیلا-
داریری قوممونیست فرقه‌سی رهبرلگنده ایشلب، ساویت حکومتی
وه بوتون دنیا پرولتاریاتینك حمایه‌سنده یوزگه‌ن بو اوچ «قیزیل
ایمچاره‌لك» «عالمشمول» اهتبارلی خالده خانم اسمینك تورکستان
مجموعه‌سی صحیفه‌سنده برگه دفعه آتالغانینی کوره‌ده آلدیدان یوقا-
لیب قالیش خوفی آلدیدا قالغان!...

ضیا سعید، جوراقول وه کامل علی‌لر خالده خانمنك «آتشدان
کوینله‌ك»، رومانینك روسچه ترجمه‌سیگه مشهور قوموینستلردن

Abdulvahap Kara

قانایانڭنڭ یازغان مقدمه‌سینی اوقوماغان بولسالار کېرەك. اومقدمەدە قانایان خالدە خانیمنڭ «شایان دقت ترجمهٔ حالیدان (بو سوزلەر قانایانیکدر) قیسقاچا بحث ایتەرکەن خالدە خانیمنی «ایرکلی آنالولی سیمبولی (تمثالی)» دیب تصویر ایتەدر.

عجبا بو تەرمەنی بولشەویك قانایان هم تورکستان ملی شوویینستلەریندەن، یاتود کیستلەردەنمی؟

ضیا سعیدلەرنڭ آچیغینی چیقارغان تاغین بر تەرسە بار. اودە «ملتچی تورك یازوچیلاری حقیدە هاولیقوب اولادنی آسمانلارغا کوتەرسە هم «ییر یوزی» تورکنڭ انقلابی یازوچیسی وە شاعری ناظم حکمت حقیدە لامیمیم دیمەکەن».

تەرمەنی بولشەویك قانایان هم «تورکیە ادبیاتینی یادلاق بر دورگە یینکیزوچیلەر» دیب یعقوب قدری، خالدە خانیم، محمد امین، مرحوم ضیا کوك آلپ وە سائرەلەرنی آتاب، «تورکنڭ پرولەتار یازوچیسی ناظم حکمت»نی ایسلەمەسدەن اوتکەن.

بو بر تاماندا تورسون. قانایان تورکیەنڭ «اوبمانیب کیلە یاتقان شرق عالمینڭ برنچی قاتارندا» بولغانینی یازغان. اگر بو جملەلەر بر تورکستان غازیتاسی صحیفەسندە بر تورکیستانلی تاماندان یازیلسا ایدی، ضیا سعید، جوراقول وە کامل علی‌لەرگە اوخشاب هاولیقغالار نیمە دیر ایدیلەر!...

11 — «ییر یوزی»نڭ تورکستان بولشەویکلەری کوزی آلدیدا عفو ایتلمەس گناهی اونڭ «حمدالله سبحی، یونس نادی، یعقوب قدری بیکلەر وە خالدە خانیم تورکیەنڭ ملی قورتولوشی یولیدا اونیتلمەس خدمت کورسەتدیلەر» وە «تورك اویلارینی قویاش یاروغی زینەتلەیدر» دیگەنلەری گنە ایمەس. «ییر یوزی»نڭ اوندەن باشقە عیبلەریدە بولغان؛ مثلا «ییر یوزی» شو (1931) ییلنڭ باشیدا چیققان نومروسندە ساویت اتفاقی باش حکومت رئیسی مولوتوفنڭ فوتوغرافیدان (رسمیدەن) تورکیەلی فؤاد درویش رسمینی بوبو-

کراق ایتب یاسیب چیقارغان!...

انقلاب جانوارلاری بونەوی بر حقارت وە خورلقنی کوتەرە آلیلادمی؟

«ییر یوزی»نڭ یوقاریدا کیلتیردیگمز «گناهلاری» اونڭ «یاتودکیستلك» جاینیدەن بولسا، بو مجموعەنڭ ملی شوویینستلك جاینلەرینی اثبات ایتە بیلەدرکەن گناهلاری توبەندە کیلەردەن عبارتدر. «ییر یوزی» یازادر: «نوایی تورك تیلینی ترکیزگەن وە جغتای ادبیاتی دیگەن بر ادبی مکتبنڭ بوکونگەچە یاشاماغیغا سبب بولغان بر کیشیدر. شونڭ اوچون اونی تانیماق، اونی تقدیر ایتمەك بوتون تورکلەر اوچون بر وظیفەدر».

ضیا سعیدلەرچە نوایی اسمی هیچ آتالماسا، اونوتیلسە تورکستان تاریخیدان اوچوریلسا ایدی. حقیقتدە بو میرعلی شیر نوایینڭ بولشەویکلەر آلدیدا گناهی جودە کەتەدر. بو نوایی بولماسایدی، ضیا سعیدگە اوخشاغان «ادیبلەر»، هم، کیم بیلسین، بر اسمگە ایگە بولا آلورلارمیدی!

مشهور روس ماساللچیسی قریلوف (Krylov)نڭ «حوراز وە بولبول» حکایەسندە حوراز: «بولبول یامان سایراماس ایکەن، اگر او (بولبول) بزدیك حورازدان درس آلسایدی، یاخشیراق سایرار ایدی» دیبشن. مەنە تورکستاننڭ بو «قیزیل حوراز»لاریدا نوایی کەبی ملی بولبولمزنی توبەنلەتمە کیچی بولادرلار!...

آرتق ضیا سعید، جوراقول وە کامل علی‌لەرنڭ باشقا آحماق سوزلەری اوستندە توختالمیدان مقالەمزنی بتیرمەکچیمز. بو اسمی یازیلغان اوچ «قیزیل حوراز»نڭ یازغانلارینی اوقوغاندان سونڭ، تورکستان خلقینڭ حددەن آشقاری آحماقنی «قیزیل آحماق» دیب آتایدرغانینی ایسلەمەی بولمایدر. چیندەندە ملی قورتولوشی بو ضیا سعیدلەرکەبی آکلاش، تورکستان خاتون‌قیزلاریغا روزا لوقسەن-

Abdulvahap Kara

بورغ، کلارا تسەتکین وە کروپسکایا دیك «قیزیل باییجا»لاری
روحچە وە ملتچە حالدە خاندان یاقین قیلیب کورسەتیلگە اورو.
توب یوروش وە میرعلی شیر نوایی‌نی تورکستان تورکلەری ملی
قاربجدان وە ادبیاتدەن چقاریب تاشلاش حرکتیگە بریلسەلر
اوچون حددەن تاشقاری آحماق، قیلیقلی آحماق بولوش کیرەك.

مصطفی

. . .

آلدامچی موسقوا(*)

بولشەویك رەژیمی وە موسقوا دیکتاتورلغی تورکستان دهقانلا-
رینك بوتون دنیاچە بیلگیلی بولغان عائلەوی، اقتصادی سیستەملەرینی
یقاراق یریگە قوللەکتیف سیستەمی قورارکەن اورتا حاللی
ایکینچیلەرنی‌دە قولخوزغا اشتراك ایتدیرمەك اوچون بار کوچیلە
تیریشیب، اولارنك تجربە وە بیلگیلەریدەن فائدەلەنیش سیاستینی
توتگەن‌لەر ایدی.

1931 نچی یل کوکلەمدە، ایکینچیلەرنك دلە ایشلەریگە
باشلایاجاقلاری بر سیرادا، موسقوا تورکستان دهقانلاریغا قارشو
یوروتدیکی سیاستینی تگیشتردی. تورکستاندەگی یرلی بولشەویك-
لەر واسطەسیلە باشقا بر اویون اوینایا کیریشدی. «کوب ایشلەگەن
کوب قازانیر» شعاریلە ایکینچیلەر آراسندا بر ویقاغاندا باشلادی.
عموماً تازە یورەکلی وە یاراتلیشدان صاف کوکلی بولغان تورکستان
قیشلاقلیلاری بولشەویکلەرنك بو یالغاندا کە، شعاریگە اینانراق
صمیمیتلە ایشلەشگە باشلادیلار.

تورکستاندە تاراتیلماقدا بولغان تورکچە وە روسچە ساویت مطبو-

(*) بو مقالە «موسقوا تورکستان رنجبرلرینی الغال ایتیبور» سرلوحەسیلە
یوبوک توقابیز «یەکی تورکستان» مجموعەسینگ 30 نچی سانندا وە «یورتقز
ییلدیریش قارتاسینگ 48 نچی ویروسندە باسیلمشدر.
باشقارما

عاتی، تورکستان قیشلاقلیلارینك بو یل زراعت ایشلەرندە کوب تیره-
یشقانلق کورسەتیب، ساویتلارغا لازم بولغان پاختا وە باشقا ایکینلەر-
نی پلاندا کورسەتیلگەندەن‌دە آرتق بەجەریلگەنلیکینی سویونچلەرلە
قید ایتەرەك بو موفقیتنك سرینی یوقاریدا ذکر ایتلگەن شعاردە بولغا-
نلیغینی سویلەب، بو شعارنك مهم رول اویناتدیغینی آچیقچا یازماقدادر.

ساویت مطبوعاتیغا دقت بلەن کوز گیزدیریلسە آکلاشیلیر، کە
یاپاقیش تورکستان قیشلاقلیلاری تملك وە تصرف کەبی نعمتلەرنك
بو شعار واسطەسیلە آنجاق توشینی کورە بیلمشدر. چندەن‌دە ایشنك
ایچ یوزی بوتونلەی باشقادر.

27. IV. 31 تاریخلی „Pravda Vostoka" دە «Drennov» امضا-
سیلە باسیلغان مقالە بولشەویك اویونینك پردەسینی کوتەریب حقیقی
صحنەنی کورسەتەدر:

«قومونیست فرقەسی تاماندان بریلگەن دیرەکتیفگە کورە:
1 — خصوصی چالیشقان قیشلاقلیلارنك حکومت طرفدەن یاسالغان
پلانلارنی بەجەریلیشلەری اوچون تدبیرلەر کورمەك؛ 2 — قولخوز-
لارنك اورنملەرینی تیك اولەشمەك اوچون فرقە تاماندان بریلگەن
دیرەکتیفگە کورە تشکیلاتلەر توزمەك؛ 3 — اورتا حاللی ایکینچیلەرنی
یوقلاماق؛ 4 — ساویتلار تاشقاریسنداغی جیت اولکەلەرگە قیلناجاق
اخراجاتنی کوزدە توتمەك».

مقالەنك خلاصەسی بو تورت مادەدە توپلانمشدر. بو اساس
نقطەنی مطالعە ایتوچی سایغلی اوقوچیلاریمز، «کوب ایشلەگەن
کوب قازانیر» شعارینك بولشەویکلەرچە معناسینی وە موسقوانك
تورکستان قیشلاقلیلارینی قاندای آلداغانلارینی طبیعی قیلناقسز،
تولایقنە آکلارلار.

بر اوتکەن اون اوچ یل ایچندە بولشەویکلەر تاماندان اورتاغا
آتیلغان ساناقسز شعارلارنك حقیقی معنا وە ماهیتینی یاخشی بیلگە-
نمزدەن بو سوك شعارنلدە قاندای بر ویالدیزلی حب، بولغانی

(3)

Abdulvahap Kara

وه تأثیرینی آولده‌ن تخمین ایتمشدیك. حتی موسقوواداکی آوروپا وه آمریقا مطبوعات مخبرلەری بو «کوپ ایشله‌گه‌ن کوپ قازانیر» شعارینی غازیتالاریدا تارقاتارکه‌ن آستیغا: «قومونیزمدان قاپیتالیزمغا بر باساماق!...» دیگه‌ن عباره‌نی یازیشلاری برلی آغزابرغان ایدی!

بو کونگه‌چه یوروتولگه‌ن بولشه‌ویك سیاستینك حقیقی جریانینی میزه آلالغان آق بویوك غرب مطبوعاتینك بو دفعه‌لیغی جدا شایان حیرت ایدی. به‌لکی اولاردا سوگراداغ خبرلەرینی آوزه‌تشلەر وه اوقوچیلارینی یاکلیش فکرگه توشمه‌سلككه تیریشسه‌لەر دی...

قونجا اوغلی عثمان

• • •

روسیه‌ده سیاسی احوال

روسیه مرکزیدەن کیلگه‌ن خبرلەر ساویت حکومتینك یه‌نه آغیر سیاسی بحران دوری کیچیرمه‌کده ایکه‌نینی کورسه‌تمه‌کده‌لەر. اونی تەمسیلك کیره‌ك، که اون اوچ یاریم یللق قانلی عمرینده ساویت حکومتی قیلچا وقت بولسا هم بو دهال سیاسی حیات کوره آلمادی. بولك سیبی بولشه‌ویکلەرنك سویله‌دیکینچه «ایچکی وه تیشقی صنف دوشمانلارینك ساویت اتفاقیغا قارشو یوریتمه‌کده بولغان حرکتلەری» ایمه‌س، به‌لکی ساویت حکومتینك توتوغان کوتده‌ن ایتلاپ بوتون «بورژوآ وه ملی» دنیاگه اوزینی دوشمان اعلان ایتیب، ایچکی وه تیشقی سیاستینی‌ده شونکه قاراب یورگیزیلمه‌کده‌در.

روسیه ایچکه‌ریسنده بولشه‌ویك حکومتیگه قارشو باش کوتەره‌دا چیقادرغان هیچ بر «صنف»، هیچ بر اریوشتریلگه‌ن (منحصر) کوچ قالمادی. بوتونیسی داغیتیلدی، پریشان ایتیلدی.

آزغینه مادی کوچگه ایگه دهقانلار (بولشه‌ویکلەر تعبیریچه «موشتومزورلار»)نك ماللاری وه یرلەری آلیندی، اوزلەری آیتیلدیلار، بیلەرمه‌ن خیالیلار. دزباچیلاق، یاه‌ن عیلەیب یوقالیتیلدیلار.

بولارنك یوقالیلمانی قالغانلاری ایسه، تیل آغیزلاری بالتلاغیب، فرقه قونترولی آستیدا، سوادسیز، عوام کوپ بولشه‌ویکلەرنك کونتمشلەری بویوچه ایشله‌شکه مجبور ایتیلدیلەر. بو حال لەنیننك نظریه‌سینچه روسیه‌نی «جلت وضعیتی»گه ته‌یه‌لترمه‌جه‌ کدی. فقط ساویت حکومتینك اویلاغانی بولمادی. «صنف دوشمانلاری» هه‌بیچ‌لگه‌ن «جهنم»گه بولشه‌ویکلەرنك هم توشویب قالیشلاری خوفی کورونوب قالدی...

لەنین ساویت حکومتینك قورقولی چوقور بر اورالك جنگکه کیلیب قالغانینی آنگلاب 1922 نچی یلی یه‌نگی اقتصادی سیاست» (روسچه «نه‌پ») دیگه‌ن بر «مانه‌ورا» باشلاغان ایدی. 6-5 یل سورگه‌ن بو «نه‌پ» بولشه‌ویك حکومتیگه آنچاغینه قلدەه وه کوچ بیره بیلدی.

1927/28 نچی یللاردا ستالین «نه‌پ»گه «نهایت» بیردی. «موشتومزور»، «ززباچیلار» وه دینیلی (عبری دوس) ملتچیلەرگه قارشو اوقلار یاغمورداق یاغدیریلدی.

روسیه‌نك ته‌خنیك وه علمی کوچسیزلیکیگه قاراماسدان «میلیونلارچا پیلەرمه‌نلەر طلب ایته‌درگه‌ن «بیش یللق پلان» غه کیریشیلدی. روسیه‌ده یه‌نەرلیك ماشینالار یوق. خلقنك اوستیده‌گی کییملەرینی، آغزیداکی یمه‌کلەرینی تارتیب آلیب بورژوآ آمریقا وه آوروپادان توشلی ماشینالار ساتوب آلیندی.

ماشینالار کیلتیریلدی، لاکن ساویت حکومتی قول آستیدا اولارنی یورگیزه آلورلق، توزه‌ته بیلەرلیك اوستالار یه‌ته‌رلیك درجه‌ده تابیلمادی...

«بیش یللق پلان» مملکتنی ایشساق، خلقنی تویدیرمه‌ك یریگه بوتون اهالینك «اداشلیغینی»، دوشمانلیغینی آرتیردی وه ساویت حکومتینی قاپلادان قورقولی چوقور بر اورالك جنگکه کیتیریب قویدی. لەنین زمانیده‌گی «یه‌نگی اقتصادی سیاست»گه اوخشاش بر

سیاستنی ستالین هم باشلاماق مجبوریتنده قالدی.

بو یه‌گی سیاست ایکی قسمدن عبارت کوروندی:

بیریسی: مال وه بیرندهن ئه‌جره‌تیلیب اورنیدهن آغداریلغان موشتومزورلار اوچون «عفو عمومی» اعلان ایتیش.

سونگ بیش ییل ایچنده ساویت حکومتیگه دوشمانلق کورسه‌تیشنی تاشلاغان موشتومزورلار سیاسی حقوقلارغا ایگه بولا آلورلارمیش.

ایکنچیسی: ستالین‌نینگ 23 نچی ایونده سویله‌دیگی نطقده ئه‌یتیلمشدر. ستالین‌نینگ بو نطقی موسقوا غازیتالاریندا ایول (تموز)‌نینگ 5 نده‌گه باسیلیب چیقدی. دیمک بولشه‌ویکلەر بو مهم سیاسی پروغرامنی ایکی هافتاغا یاقین یاشیرغانلار.

ستالین‌نینگ بو نطقینی ساویت حکومتینینگ بوکونگه‌چه تطبیق ایتیب کیلدیگی ایچکی سیاستیگه بوتونله‌ی قارشو، دیمک‌دیر یا کیلمابیز.

ستالین شونده‌ی دیدر:

«بعضی اورتاقلار فابریقالار اداره‌سی باشیغا فرقه اعضالاریندان بولغانلارنی گه قویوش کیرەک دیب اویلایدرلار. بونینگ نتیجه‌سنده درایتلی وه تشبثلی فرقه‌سزلار اورنیغا درایتسز وه تشبثسز فرقه اعضالارینینگ تعیین ایتیلگه‌نله‌رینی کوره‌میز. بونده‌ی «سیاست»دهن احمق بر نرسه هیچ بولماس»

ستالین فرقه‌سزلارغا احترام وه تعظیملی سوزلەر ئه‌یتگه‌ندهن سونگرا، ایسکی بورژوا مهندسله‌رینینگ ساویت روسیه‌نینگ ایچکی ایشله‌ریگه قاریشماقچی نیتده یورگه‌ن دوشمانلاردان بولغانلاریغا ایناماید‌رغانینی سویله‌گه‌ن. ستالین‌چه بوروندن باشقاچا توشونگه‌ن ایسکی بورژوا بیله‌رمه‌نله‌رینینگ احوال روحیه‌له‌ری ایمدی اوزگه‌رگه‌ن ایمیش. ستالین اوز نطقده صنایع اداره‌له‌ری باشنداکی بر نیچه کیشینینگ «قوللاکیه» اورنیغا بر که مدیر بیله‌ن اونینگ اورونباسارلاری توروشی طرفداری بولغانینی بیلدیرگه‌ن.

ستالین، «بوکونگه‌چه کورولگه‌ن تجربه اداره باشندا اوتورگه‌ن 15-10 کیشینینگ «قوللاکیه»‌نینگ کاغاذ یازیش وه مبارزه یورگیزیشده‌ن باشقا هیچ بر نرسه ایشله‌ی آلماغانینی کورسه‌تدی» دیدر...

سوزله‌رینی ایشچیله‌ر (پروله‌تاریات) مسئله‌سی اوستیگه کیتیرگه‌ن ستالین، ایکی ییلدانبیری تطبیق ایتیلیب کیلگه‌ن «بیش کونلک هافتا» (هافتادا بیش کون ایشله‌ش)‌نی تاشلاب قایتادان هافتادا آلتی کون ایشله‌ش ترتیبیگه اوتوشنی توغری تاپقان. ایشچیله‌رنینگ خدمت حقی توغروسنده سویله‌گه‌ن ستالین بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌ر بیله‌ن متخصص بولماغان عادی ایشچیله‌رنینگ خدمت حقی آراسیندا آیرما بولوش کیره‌کلیگینی آلغا سورووب وه لەنین هم مارکس نظریه‌له‌ریگه سویه‌نیب «بیله‌رمه‌نله‌ر عادی ایشچیله‌ردهن کوب خدمت حقی آلسونلار» دیدر...

بز یوقاریدا ستالین نطقینینگ بعضی نقطه‌له‌ریده توختاب اوتدیک. بو نطقده «یوزی کوروندیکه‌ن» یه‌گی سیاستنینگ انگ مهم یری احترام وه تعظیمات ایله بورژوا متخصص ضیالیلارغا قاراب سویله‌نگه‌ن مولاییم سوزله‌ردیر.

ستالین‌نینگ بو یه‌گی سیاست یولی بولشه‌ویکله‌رنی ایسته‌یلگه‌ن «راحت اوروون»‌گه یتکیزه آلورمی؟ بو «یه‌گی سیاست» خلق کتله‌سینینگ ساویت حکومتیگه قاراشینی ییلتیب، بولشه‌ویکله‌ر بیله‌ن عموم مملکت آراسیندا بر «دوست کوپروک» دوله‌نی اوینای آلورمی؟ مه‌نه مسئله موندهدر.

بز تورکستانلیله‌ر (وه باشقا غیری روس اولکه‌له‌ری – اوکراینا، قفقاسیا، ایدیل-اورال بویی) اوچون بو یه‌گی سیاستدهن اینه‌دیگیمز درجه‌ده فائده‌لی نتیجه چیقماسلیغی حقیقتدر. آینوقسا بزنینگ تورکستان اوچون «بورژوا بیله‌رمه‌ن ضیالی» مسئله‌سی دیگه‌ن نرسه بوکونگه‌چه جینه کم «روس ضیالی» مسئله‌سی بولوب کیله‌دی. آزغنه تورکستانلی بیله‌رمه‌نله‌ر بولسالار هم اولارنی ساویت حکو-

Abdulvahap Kara

منی «یورتوآ صبالی» دیب ایمەس، تورکستانلی، غیری روس، ملتچی، استقلالچی دیب عیبلەب قینادی، اولدیردی.

یرلک ملی غایەمز، ملی تیلەکیمز ساویت روسیەسینک یالغیز قسماً توزەلیشینی ایمەس، بەلکی بو ملتلەر جهنمینک یوقولەدی یقیلیشینی وە قولاشینی طلب ایتەدر...

مچ. 9. VII.

• • •

آندیجان قوزغالیشی حقندە

(33 یل تولوشی مناسبتیلە)(*)

تورکستان تاریخینک روسیە استیلاسی دوریگە قاراشلی صحیفەلەرینی کوزدەن کیچیرگەندە بوتون آیدینلقی بلەن کورولەدرگەن بر نرسە بار ایسە اودە خلقمز روحندەکی مقاومت توشونچەسینک استیلا حرکتی بلەن موازی صورتدە انکشاف ایتکەنلیگیدر. قای یرگە استیلاچی روس کوچلەری کیریب اسارت یلی ایسەکەن، قانلی ظالم روسیە حکمرانلغی اوزینی کورسەتەکەن باشلاینچە او دائرە اهالیسی جانیدەکی غلیاندە اوسە باشلادی. فرغانەدە دە عینی حالنک بولوب اوتکەنینی اوتکەن یازولاردان آنگلادق. اوتکەن 1875/76 نچی یللاریندا بولوب اوتکەن آفتاباچی عبد الرحمن بک وە پولادخان عصیانلاری روسیە استیلا یایراغینک کیریتیکە قارشو ایلک کوتارلیش ایدی. بو عصیانی متعاقب کیتمە کیت کیلگەن 78، 82، 84، 91 یللاریداکی توپالانلار فرغانەدە روس استیلاسینک قاندای قارشولانغالیقنی وە بو استیلانک خلقمز روحندە قاندای تأثیر قالدیرغانلیقنی آچیق کورسەتەدرگەن جانلی بر دلیللر. بو آرقاسی کیسیلمەگەن فرغانە قوزغالیشلاریننک بری دە آندیجان

(*) بەختیکی سببدەن بو مقالەنی اوتکەن سانغا کرگیزە آلادق. باشقرما

تجاسینک منگ تیپە قیشلاقیداکی «دوکچی ایشان» لقبلە تانیلمش محمد علی (مادالی) خلفە طرفندن باشلانغان عصیاندر.

دوکچی ایشان قوزغالیشیغا توزلی آدەملەر تورلوچە توس وە اسملەر بیریب یوروتدیلەر. بزچە او عصر توسینەدن آول ایزیلگەن خلق کتلەسینک طاقتی خارجندە بولغان ظلم وە قهرگە قارشو کوتاریلیشدر. عصیانک سببنی قیدیروچیلەر ایچندە ایشاننک «خلیفە وکیلی» بولوب حرکت ایتکەنیگە قیمت بیریب ایناتوچیلار هم باردر. بعضی تکشیروچیلەر (مدققلەر) ایشاننک یانامەسیدەن بعضی فکرلەرنی کیتیریب بو عصیاننک «پان اسلامیستلک»، (اتحاد اسلام) حرکتینک بر تورلو کورونیشی، مسلمانلق حسیاتینک کافرلەر حکمرانلیغیغا قارشو غلیانی دیب اویلویدرلەر. بەنە بر باشقا غروپدە روس استیلاسینک کیترگەن سیاسی وە اقتصادی سیستەمیگە اوز ایشینی اویدیرە آلمیدان ضرر کورەدە کەدە بولغان یرلی ایشان، مدرسلک وە بایلارنک توقنوشی دیب قارایدرلار.

بزچە قوزغالانک اصل سببی یات حکمرانلقنک معنوی وە حرثی حیاتیگە کیتیرەکەدە بولغان ضربە وە ضررلەرنی کورەکەدە بولغان خلق روحندە تونیشی مقرر ملی تویغو، ملی بەلگیلک، ملی منفعت مسئلەسیدر. طبیعی، هەر بر اجتماعی، سیاسی حادثەدە بولغانی کەبی بو یردەدە ایشنک یوزەگە چیقوب فعل بر شکل آلیشی اوچون ظاهری عاملارغا احتیاج بار ایدی. ایشان مسئلەسیدە مەنە شو اساندە خلق روحندە حاضرلانغان غلیاننک یوزەگە چیقیشی اوچون لازم بولغان واسطەدەن گە عبارتدر. اصلدە ایسە روس امپریالیزمی کوچی بلەن ازیلیب، یوقالەدی ایستەمەگەن تورکستان خلقینک روحی جارییدا ایدی.

دوکچی ایشان حرکتینک سببلەرینی قیدیرار ایکەن اونک حاضرلانیش یولینی کوزدەن قاچیرماسلق کیرەک. واقعا ایشاننک یللارچا تورلو طرفلاردە تشکیلات یاراتو تیشلەرنی، اونک توغری

می ، یالقانی (برچه مقرر یالقانلر) «خلیفه و کیلی» مەن دیب ونقار لر حاضرلاب خلق حسابینی اوزیگه تارتقانلیغی وه باشقا بر قانچا دلیللر ایشاننڭ کوبدەن بوندای بر فکر تاشیغانلیغینی کورسەتەدر. بر جوده یاخشی بلەمز که ایشاننڭ نفوذی آڭ کوب فەرغانه ، ایتی سو وه سیردریا و لایتلەرینی بیرلەشترگەن یورچه کده یاشایدرغان قیرغز-لار ایچنده تارالغان ایدی هر یل ایشاننڭ زیارتیگه کیلگەن مرید-لەری اوز تورموشلەریدە کون کوندەن آرتماقدا بولغان آغیرلقدان شکایت ایتیب اوندەن کومەك طلب ایتەرلر ایدی. نهایت ایش شو درجه که کیلدی که بو مرید اهالیننڭ کوبی آغیر وضعیت ایچنده قالدیلار. بونی آچیق کوزلی ایشان بەلکده مریدلەریدەن یاخشراق کورمه کده ایدی. بو سفالتنڭ اصل عاملینی کوره آلماغان مریدلر ایشاننڭ «کرامت»یگه کوز کەتەرلر ایدی.

حادثەنڭ ایچکی عاملی خلقنڭ قانینی سوروب کوچینی تیر-یتکه قصد ایتکەن روس ایمپەریالیزمی بلەن تورکستان خلقیننڭ روحی وه منفعتی آراسنداکی ضدیت بولسا ، ظاهری جهتدە او قالقی حکمرانلق طرفدەن یوروتیلگەن سیاست آرقاسندا اورتاغا کیلیب چیققان اقتصادی وه اجتماعی آغیرلقدر.

نهایت ، مریدلەرینڭ قیناوی بلەنمی یوقسا اوز حاضرلیغینڭ یتەرلك درجەده بولغانلیغی قناعتی بلەنمی ، ایشان 1898 نچی یل اورتالارندا قوزغالیشگه کیچیشکه قرار بیرەدر. چیقیش کونی 30 نچی مای کیجەسی ایدی. آڭ آول هر طرفدەکی مریدلر ، طرفدارلار معین زمانده توپلانوب کورسەتیلگەن یرلەردەن حرکت ایتشکەوعده ایتیلەدرلر. پلان بویینچه حرکت اوچ جهتدەن باشلاناجاق ایدی. 30 نچی مای کیجەسی عسکرلر اویقوده ایکەن آندیجان ، مرغیلان وه اوش غارنیزونلارینه هجوم ایتیلیب قوراللاری قاچیریلاجاق ایدی. بر تاماندان مریدلەرنڭ بوتوپلیسی معین وقتده کورسەتیلگەن یرلەرگه کیلیب توپلانا آلمادیلار. ایکنچی تاماندان تورلو سببلەردەن مرغیلان

وه اوش حرکتلەری ایتشکه آشیریلا آلمادی. دیمەك یالغوزگه ایشان-نڭ شخصاً اداره ایتدیگی آندیجان حرکتی ایتشکه آشیریلا بیلدی. 30 نچی مایده یەنگی قیشلاقداکی ایشان درگاهیگه توپلانغان جماعت، مریدلر ایشان تومارلارینی بوینلاریغا آسوب آلغاندان سوگرا اوتاچه آلوب یولغا توشدیلر. تون یارمیدان سوگرا ساعت 3 لرده عسکرلر اویقوده ایکەن جماعت قیشلا قارشوسندا ایدی. ترتیبسز جماعت ، آڭ آول بر قیشلاغا هجوم ایتوب ایشنی بتیرگەندەن سوڭ ایکنچی قیشلاغا هجوم ایتمه کچی بولدی. فقط برنچی قیشلادا توپالان بولود ایکەن او بر قیشلالارداکی عسکرلر اویغانوب مسئلەدەن خبر آلغان وه بوتون حاضرلقلارینی کوروب قویغانلار ایدی. جماعت برنچی قیشلادان چیقوب ایکنچیسی اوتشکه یورمه کچی بولغاندا سلاح آتشلاری بلەن قارشولاندی. او زمان ایشاننڭ «کرامت» وه «تومار-لار»یدان فائده چیقماسلیغی آڭلاشیلوب عصبانچی جماعت صفی بوزولماغا باشلادی. ایشاننڭ اوزی هم قاچقان ، جماعت تارقالغان ، عصیان باستیریلغان. بو صورتله غالب بولغان روسلر آدم آولاشغا باشلامشلاردر. 3 نچی ایونده قولغا توشکەن ایشان بلەن 775 قدر کشی قاماققا آلینوب ، سوگرا بولاردان 360 کشی آزاد ایتیلدی. قالغان 415 کشی محکمه گه بیریلیب 18 ی آسیلدی ، 344 کشی تورلو مدتلرگه سورگون قیلندیلار. 18 کشی سیبریاگه سورولدی ، اوتوز ایکی گه کشی آقلاندی (*).

مسئله باستیریلغاندان سوڭ روس حکومتی بوتون اولکەده اداری، حربی وه سیاسی تدبیرلر کوردی. بو تدبیرلەرنڭ باشلیجالاری شوندی خلاصه ایتیله آلور:

فرغانه گه یوروتیلغا قاراغاندا آرتیراق عسکری کوچ بیرله-شتریلەجەك ایدی. بوتون تورکستان ادارەسیگه یەنەده آرتیراق حربی روح بیریلەجەك ایدی. عمومی والی وه ولایتلەردەکی حربی والیلارنڭ صلاحیتلەری کینگەیتیریلدی ، حتی عدلی ادارەلر والیننڭ

(*) بو قوزغالیشدا روسلەردەن 22 کیشی اولمش وه 20 کیشی یارەلانمش ایدی . باشقارما

Abdulvahap Kara

قاراملقی آشیغا بیریلدی. بوتون اولکه‌ده پولیس وه ژاندارما قوتله‌ری کوچه‌یتیریلدی.

1886 نچی ییلدان‌بیری یرلی اهالی تامانیدان سایلانماقدا بولغان بیگلیکنی، آقساقال که‌بی کیچیک یرلی مأمورلار قیتا باشلوقلاری طرفیدن بلگیله‌نه‌درگه‌ن بولدی.

تورکستانده شتیلیچ بیله‌ن روس قیشلاق مهاجرلرینک سانینی آرتیریش اوچون جدی تدبیرلر کورولدی. ایکنچی طرفدن‌ده ایدیل بویی تورک‌تاتارلاری وه عموميتله روس کلیساسی منسوبی بولماغانلار اوچون تورکستانگه مهاجرت یاساق قیلیندی.

«روس یرلی مکتبلری» نینک سانینی آرتیریب تورکستان بالالارینی روس روحیده تربیه ایتش اوچون بو اینکه روس روحی بیلدیرنی جلب ایتش قرارلاشتیریلدی.

مه‌ه بوده بر خلقنک اوز اوستیگه یوکلنیلگه‌ن آغیرلقلاردان قیلغان شکایتیگه روس حکومتینک بیرگه‌ن جوابی. عصیان مسئله‌سیده محاکمه ایتیلیب جزالاندیریلغانلارغنه ایمه‌س، بوتون فرغانه بالخاصه آندیجان قضاسی خلقی گناهکار توتوله‌کده وه بوتون بو «گناهکار» اهالی محکمه‌گه بیریله‌جک ایدی. نتیجه‌ده ایشاننک ییلاقی (ایگ تپه) تونیکه توتولوب هواگه اوچورولدی، یوق ایتیلدی. او اطرافداکی کیگ بر دائره‌نک یرلی اهالیسی اوز ملکی، یری اوستیده‌گی ایگه‌لک حقیدن محروم ایتیلیب بو دائره‌گه روس مهاجرلری یرلشتیریلدی.

بوده آز ایمش که‌بی عصیاندن سونگ آندیجانغه کیلگه‌ن والی گه‌نرال دوخاوسکی‌نینک قارشوسیغا چقیب عفو تیله‌گه‌ن خلققا قارشو والی تهدیدکار بر وضعیت آلوب بوتون خلقنی بیرگه تیز چوکدیروب روس چارینک شرفیگه سجده قیلدیردی. بر خلقنک ملی حیثیتی تحقیر دیمه‌کدن باشقا بر معناسی بولماغان بو حرکت 20 نچی عصر باشلارنده ایکه‌ن «مدنی» کیچیکه‌ن روسلار طرفیدن

قیلدی. او زمان بشریت حقوقی اساسیگه قورولغان آوروپا مدنیتینک قلاغوزی بولوب او تامانلارغا کیلگه‌نلرینی ادعا ایتیب یوره‌گه‌ن روسلرنک اسیر وه مظلوم بر خلققا روا کوردیکلری بو حقارتنی تورکستان خلقی دنیا مظلوملرینی قورتارمچی قیزیل روس انقلابینک قیزیل پیغمبرلری زمانیده‌ده تکرار یاشاماق مجبوریتیده قالدی. او زمان روس کمونیستلاری طرفیدن روس چاری شرفیگه سجده ایتدیریلگه‌ن خلق ایمدی‌ده قیزیل روس پیغمبری لنیننک روحیگه صداقت اوچون سجده ایتدیریلدی(*). تورکستانلیلرگه آق‌وقیزیل بوتون روس حکمرانلیغی — رنگیدن قطع نظر — بر درجه‌ده دوشماندر. اونگچون او بو رنگ آیرماسیغا قاراماسدان تینمه‌سدن کوره‌شوب کیلمه‌کده‌در. تورکستان بو کوره‌شینی اوز مقدراتیگه اوزی ایگه بولغونچا جاریچاماسدان دوام ایتدیره‌جه‌کدر.

تورکستان دوشمانلاریغا بو کوره‌ش آتشینی سوندیرمه‌ک، بوتون جهدلرینگه رغماً هیچبر میسر بولمایدرغان بر نرسه‌در. ملی کوره‌ش یوره‌کلرده‌گی یالقون، ظالملار حاکمیتینی یقیتیب، تورکستان اوستیده ملی استقلال بایراغینی بیلله‌نمه‌گونچه اصلا توختامایاجاقدر.

تیمور اوغلی

* * *

تورکستان ملی ادبیاتی حقیده فرانسوز مجموعه‌سی نیمه دیه‌در؟

یه‌گی وه پاریسنک ایگ بویوک مجموعه‌لری قاتارندا اوزیگه آلاقلی بر اورون قازانغان «موآ» (Le Mois) مجموعه‌سی برنچی اپولده چیققان 5 نچی نومرونده «تورکستان ادبیاتیده شعر» حقیده یاخشیغنا یازیلغان بر مقاله یاسوب چیقاردی.

بز، آوروپالیلارنک مملکتمز ایله یاقیندن معامله‌سیگه آنچا اور-

(*) 1925 نچی ییلنک 21 یانوارنده ساوت حکومتی لنیننک اولگه‌نیگه بر ییلق «ماتم» بایرامی ایته‌رکه‌ن ایکی دقیقه اهالیسینی تیز چوکتیرمشدی. یاشقارماغ

کەنگەن ایمەسمز. آوروپا مطبوعاتندا تورکستان حقندە یازیلغان
مقالەلەرنی کوبگە اوچرەتیش ممکندر. بو مقالەلەر مملکتیمزدەگی
سیاسی کورەشلەرگە تیوشلیدرلەر، وە نە قدار مهم بولوب کورونسە
لەردە دائمی صورتدە مراقلی موجب بولا آلمایدرلار. بوکون مراقلی
بولغان بر سیاسی کورەش اجیلەر اوچون ایرتەگە اهمیتدەن توشە
آلادر وە یاخود بوتونلەی اونوتیله بیلر. ایکنچی یاقدان، روسیە
بولشەویزمینک وە آوروپاجیلیقینک حاضرغی مقاومتی، شرائطی آستندا
تورکستاندە (وە یا ساویت حاکمیتی آستنداگی اولکەلەرنینک باشقا
بر یرندە) بولوب تورگەن وقعەلەر، اوچنجی بر دولتنینک منفعتلەری
نقطۂ نظرندەن تیکشیریله بیلر وە قسمأ تیکشیریلمە کەدر.

تورکستاندەگی سیاسی مجادلە بز اوچون مراقلیدر. بز او سیاسی
کورەشدە ملی قورتولوشمزنینک رهبنی کورەمز. بز خلقمزنینک غدار
دوشمانلارینغا قارشو یوروتمەکدە بولغان سونمەز مجادلەسی نتیجە-
سندە یورتمزنینک حریت وە استقلالیتنی اوروشوب آلیشغا ایناماز.

حریت مسئلەسی اینە بوتونلەی باشقاچادر: حریت اولمەیدرگەن
وە اوزینی الی الابد ایسلەتەتورگەن بر نرسەدر. بر ملت اوز حریتی
ایلە دوشمانیتی اولدیرە آلماسا هم، بو حریتی سایەسندە دوشمانینغا
بر قورقو بیرە آلادر وە اوزیگە باشقا خلقلارنینک حرمتلەرینی جلب
ایتەدر.

خلقمزنینک قورقوق بر انسان توزندەن عبارت ایمەسدە، حریتی
بر جمعیت ایکەنلکینی وە او خلقمزنینک قیلماقدا بولغان مجادلەسی
یالغز «قویاش آستندا بر جغرافی اوردون، آلماق اوچونگە ایمەس،
عینی زماندە اوزینینک حریتی یاشاییشی اوچون ایکەنلکینی بوتون
عالمغا وە بالخاصە آوروپاغا کورسەتمەک — مانە بو بزنینک اینگ مهم
سیاسی وظیفەلەرمزدەن بریدر.

شو نقطۂ نظردەن «تورکستان ادبیاتندە شعر» مقالەسینینک یاریسی
بویوک مجموعەلەرندەن برسی بیتلەرندە یوزەگە چیقیشی بز اوچون

آرتیق درجەدە قووانارلیق بر حادثەدر(*). یاریسی دیدیک، چونکە حریت
پایتختی سانالادر. بو حال مذکور مقالەنینک اهمیتنی یەنە بر ناقدر
آرتیرادر. ایمدی مقالەنینک اوزیگە کیلەیلیک.

مقالە تورکستان قلاسیق ادبیاتینینک 18 نچی عصردە زوالگە
اوچرەگەنینی ایسلەتمەک ایلە باشلایدر. اونگە کورە تورکستاندە
ادبیاتنینک کوللەنمەسی 19 نچی عصرنینک ایکنچی یاریسیندان گە باشلا-
لادر، تورکستان خلقینینک معاصر مدنیتنی قابولی یولندا چالیشادرغان
آقیمینک باشندا توروچی شاعرلار یوتەدرلەر. مقالە بو آقیمینک
شاعرلاری قطاریدا «خواجە صدیقی»نی وە بونینک شاگردی «حکیم
زادە»نی آلایدر. لاکن حکیم زادە سوگرادان ملی یولدەن یوروب
کیتەدر وە دوبە بولشەویکلەری ناماندان توزولگەن «خداسز-
لەر جمعیتی»نینک باشیغا قویوب آلادر. تورکستان تورکلەری بو ایکی
شاعرینک ملی ایشلەرگە قیلغان خیانتنی سیکدیرە آلایدرلار، اونی
اولدیرمەدیلەر.

انقلاب ایلە برابر تورکستان اوچون یەنگی افقلەر آچیلادر.
ادبیات آرتغراق کوللەنمەککە باشلایدر: تیاترولەر، مکتبلەر وە مطبو-
عات وجودگە کیلەدر(**). خلقدە اویانغان ملی توشونجە قوتو-
یشنینک یایلیشیغا توسوق بولادر. یەنگی شاعرلار، ساغلام حرتی
ملی روح ایلە تولگەن یەنگی شعرنینک یاسینی قورادرلار. بو یەنگی
شاعرلارنینک اینگ آتاقلیلاری، مقالەگە کورە، عبدالرؤف فطرت،
باتو، ایلبیک وە چولپاندر. مقالەدە بو شاعرلارنینک هر بریندەن
کیچیک کیچیک پارچالار کیتیریلەدر. اینگ قابلیتلی (تالانتلی) وە

(*) برلیندە چیقارلغان „Ost-Europa“ مجموعەسینینک شو ییل آپریل (نیسان)
7 نچی سانندا: «تورکستاندە شاعرلار وە شعرلەری» „Dichter und Dichtung
in Turkestan“ عنوانلی 10 بتلیک بر مقالە باسیلغاندی.
اسقارما.

(**) تورکستاندە تیاترو، مکتب وە مطبوعاتنینک ظهوری انقلابدەن کوبگە
آول: «جدیدچی»، آتالوب کیتگەن ملتچی منورلەرمزنینک جارلی استبدادینینک آغر
شرائطی آستندا سعی وە حرکتلەری ایلە باشلاغان.
اسقارما.

نویابر (ایککنچی تشرین) توغروسیگه یاقیلیب). بر وقت ابراهیم
بیکنیک پادشاه حکومتی تامانیدان توتولوب کابلغا کیلتریلگه‌نلیگی
خبری هم یازیلمشدی («یاش توركستان»، سان 11).

سونگ زمانلار ابراهیم‌بیکنیک تاجیکستانده کوروروب قالیب، بو-
لشه‌ویکلرگه قارشو یه‌نگیده‌ن حرکت ایته باشلاغانی بیلینگه‌ن‌ایدی.
ایندی اینه ابراهیم‌بیکنیک بولشه‌ویکله‌ر قولیغا توشوب قالغانینی
ایشیتیب اوتورامیز...

بو قاریداگی قیسقا معلوماتدان ابراهیم‌بیکنیک توتدیگی سیاسی
یولینی تورکستان ملی غایه‌سیغا توغری دیب ئه‌یته آلمایمز.

ملی استقلال یولیغا توشگه‌ن تورکستان اوچون یوروتنی بوخارا
امیری سید میر عالم‌نینگ روس که‌زداللاری — ایوانوف، سیدوروف،
په‌تروف‌لاردان هیچ آیرماسی یوقدر وه یوقماسیدا. شونداغ بولسا
هم ابراهیم‌بیکنیک یورتیمز وه خلقیمز قانینی سوروب یاتقان قانخور
دوشمان قولیغا اسیر توشکه‌نیگه کوب آچینامز...

بر نتیجه ییللاردا تیرلی غیرتله یاتر لقلار کورسه‌تیب کیلگه‌ن بر
تورکستانلینیک عاقبتینی یاشقاچاراق کوروشنی تیله‌ر ایدک. م.

• • •

یاپونیادا

«یاش تورکستان»نینگ اوتکه‌ن سانیدا باسیلغان «یاپونیادا تورو-
چی مسلمانلار وه توکیودا اسلام محله‌سی» عنوانلی مقاله‌گه مللتیز
زندانیدان قاچاراق یاپونیاغا اوتکه‌ن مهاجر تورکله‌رنینگ یاپونیادا
یه‌ک صمیمی صورتده قبول قیلینغانلارینی کورسه‌ته‌در. بویر، ایککنچیده‌ن
«یاپونیاداگی مسلمانلار اتفاقی»، «توکیودا اسلام محله‌سی»، «تو-
کیودا اسلام مکتبی» وه «توکیودا اسلام مطبعه‌سی» کبی ملی وه
مدنی ساحه‌ده کورولگه‌ن ایشلر تورك خلقینینگ ملی یادلق وه ملی
تیلگه جاندان بیرلیگه‌نلیگینی ساویت روسیه وحشتی آرقاسیدا یور-

تیده‌ن اوزا قالاشماق مجبوریتده قالغان مهاجر قارداشلاریمزنینگ اوز
آنا یورتیگه بوره‌کده‌ن یه‌نگ سیغ وه یه‌نگ یاقین یاغلانمالیغینی اثبات
ایته‌در.

یاقین کیله‌جه‌کده ایرکلی یورتله‌ریگه قایتاجاقلاری محقق
بولغان یاپونیاداگی مهاجر قارداشلاریمزنینگ مدنی یاپونیادان اولو-
توله‌جه‌ك وه یاخشی خاطره‌لار بیله‌ن آیریلاجاقلارینی ایندیده‌ن
سویله‌ش ممکندر.

یاپونیاداگی ملتچی توغانلاریمزنینگ اوز بالالاریغا آنا تیلی اوره-
ته‌یش وه ملی ایریم هم دینی عنعه‌نه‌لرینی اونوتمسلیك اوچون
یاپونیا مرکزلده آلتی مستقلی وه بیش معلملی بر باشلانغیچ مکتبی
آچیشلاری، اوز آرا اعانه‌لر توپلاب، تورکچه‌ده‌ن عرب حرفلریل
کیلتیرمه‌ك توکیودا بر مطبعه یوزه‌گه چیقاریشلاریدا اورتاده‌گی
قارداشلاریمزنینگ مهاجرت حیاتده قابلیتینی کیره‌ك بولغان وظیفه‌له-
رینی یه‌ك یاخشی آنگلایدیغانلارینی کورسه‌ته‌در.

یاپونیاداگی ملتچی قارداشلاریمز شو ییل نیسان (آپریل)
آیدان باشلاب یه‌نه بیوك بر وظیفه‌نی به‌جاریشگه اوندمه کده‌لر:
اولوغ یاپون خلقینی وه کیك یاپونیانی تورك اسلام دنیاسیگه یاقیندان
تانیتماق مقصدیله توکیودا «یاپون مخبری» (*) نامیله تورکچه بر
آیلق مجموعه چیقاریشغا باشلامشلاردر. بو مجموعه‌نینگ باشقارمامیزغا
کیلگه‌ن برنچی وه ایککنچی سانلاریندا یاپونیانینگ معتبر کیشیله‌ری
یاپونیانینگ بین‌الملل موقعی، یاپون مدنیتی، یاپون خلقینینگ اخلاقی،
طبیعتی وه دینی حقنده قیسقا قیسقا فقط یه‌ك زبده معلوماتلار بیرگه‌نلر.

شبهه‌سیز بز تورکلرگون چقار تامانداگی عرقداشلاریمزنی
یاقیندان تانیماق ایسته‌یمز. یاپون خلقینی، یاپون یورتینی یاپونلارنینگ
اوزیده‌ن اورگه‌نیشیمز توغریراق بولور. «یاپون مخبری»نینگ برنچی

(*) Adresi:
„Yapon Muhbiri" Jimbocho Bldg. Imagawakoji Kanda Ku.
Tokyo — Japan

ساندا کی پروفه‌سور ئیناگاوا چه‌ن مقاله‌سینك شو جمله‌له‌ری یوردیدا. شله‌ریمزنی کوب قیزیقتیرسا کیره‌ك:

«یاپونیا تاریخنده 2500 ییلدان بورونغی وقعه‌لر یازیلیدر. یاپون خلقی آیریم آطه‌ده یاشاغانیدان یاپونلار ایله باشقا ملتلر آراسندا سوغیشلار آز بولغان.

بونده‌ن 1731 ییل ایلگه‌ری یاپون ایمپه‌راتوریچه‌سی زینغو ایمدیکی قوریه اورنده بولغان سیراگی اسلی مملکتکه عسکر یوباروب ضبط ایتدی. اونك عسکرگه بیرگه‌ن بویروغی «باشی ایکه‌ن آده‌منك هیچ بیریسینی اولدیرمه‌یکز» دیمه‌کده‌ن عبارت ایدی. دیمه‌ك یاپون ملتی شول قدر ایسکی وقتده‌ده شفقت حسی بله‌ن توییغولانغان مدنی بر ملت ایدی. شول زمانده روما پادشاهلاریندان ایمپه‌راتور شه‌زار غور مملکتینی ضبط ایتب، اونك قهرمان حاکمینی زندانغا آتقان وه اوزون زمان زنداندا قیناغاندان سونك اونی وحشیانه صورتده اولدیرمشدی.

آمریقا وه باشقا مملکتله‌رنك طلبی ایله یاپونیا 1852 نچی ییل رسمی صورتده چیت اولکه کیشیله‌ری اوچون آچیلدی وه آوروپا مدنیتی یاپونیاغا کیره باشلادی. آوروپا مدنیتنی قبول ایتمه کده بولغان یاپونیا 1890 نچی ییلده مشروطیت اداره‌سینك قانون اساسینی توزوب عسکرینی‌ده آوروپا اصولیغا قویدی. یاپون خلقی 70 ییل دائیری آوروپا مدنیتنك یاخشی یاقلارینی قبول ایتب اونی یاپونلاشتیردی.

یاپونلارنك اك مهم ساناغان نه‌رسه‌له‌ری اوزله‌رینك حریت وه استقلالیدر. شول سه‌به‌ده‌ن اونلار اوز یورتینی ساقلاو یولندا سوغیشدان‌ده تارتینمایدرلار....»

توکیو دارالفنونی مدرسله‌رنده‌ن ایتویی ئیتسوزیرونك «یاپونیا وه یاپونلارغا مخصوص آیریم صفتلر» سرلوحه‌لی مقاله‌سنده‌ن تیرلیب آلینغان توبه‌نده‌گی جمله‌له‌رده به‌ك مراقلیدر:

«یاپونیا مملکتی توزولگه‌نده‌نبیری یاپونیادا بو کونگه قادار

ایمپه‌راتور سلاله‌سی اوزگه‌رمه‌مشدر. برنچی ایمپه‌راتور زیمو تیتودان باشلانغان بو سلاله‌لك دوام ایتب کیلیبکه بو سنه 2591 ییل تولدی.

یاپونیالك به‌ك ایسکی وه اوزون تاریخی بار. یاپونیا 2591 ییللق تاریخنده هیچ بر وقت دوشمان قولیغا کیرگه‌ن ایمه‌س. حاضرگی کونده کیریله‌ره‌ك اوزله‌رینی دنیانك اولوغ دولتله‌رنده‌ن ساناماقدا بولغان آوروپا بویوك حکومتله‌رنده‌ن هر بیرینك سوغیشلاردا ییکلیب برنچه تاپقیر دوشمان قولیغا کیرگه‌نلکی تاریخی وه بیلگیلی بر حقیقتدر. یاپونیا ایسه هیچ وقت ییکیلمه‌مشدر....»

بز بونده‌ن سونگرا هم یاپون خلقینك دوشمانلاریغا ییکیلمه‌سده‌ن اوز یورتنده هر دائم یخشی یاشاماقینی تیله‌یمز. 1905 ییلده‌گی یاپون ظفرینی یالغوز روس اسارتنده بولغان تورکله‌رگه ایمه‌س، سلطنت تورکیه‌سنده‌گی توغانلاریمزدا جان وه یوره‌کده‌ن آیرانلامشلاردر. روس کیمه‌له‌رینی باتیراراق 1905 ظفرینی قازانغان یاپون که‌مه‌راللاری برنچه ییل ایلگه‌ری جمهوریت تورکیه‌سنده‌ده بویوك منفعتله‌ر بیله‌ن قارشولانیب کوب تقدیس ایتلمشله‌ردر. هر حالدا یاپونیا بیله‌ن تورك اولکه‌له‌رینی وه یاپون خلقی بیله‌ن تورك خلقینی بیربیرله‌ریگه باغلایدیرغان ایپلر بار. بو ایپله‌رنك یوغانلاشماغیغا تیریشیش هر ایکی عرقداش ملتنك منفعتله‌ری اوچونده لازمدر.

ملتله‌رنی وحشی اسارت آستیدا ازیمه کده بولغان ایمپه‌ریالیست روسیه‌نك شرق جیکه‌ره‌سنده‌گی اولوغ یاپونیانی یاقیندان تانیش آیتوقسا موسقوا بویوندوروغندا اینگله‌مه کده بولغان تورك اولکه‌له‌ری اوچون اهمیتلیراقدر. دوشمانیمزنك بویوکلکی، خلقیمز وه یورتیمزنك مقدراتی بارچامیزدان آچیق کوزلیلکنی طلب ایته‌در.

توقتامش اوغلی

Abdulvahap Kara

توركستاننىڭ بوكونگی فجیع احوالی

(توركستاندەن آلدیغىمز مكتوبدەن)

I — ... توركستان خلقی اوتكەن قیشنی كوب آغیرلىق ایچندە كیچردی. آزوق-آوقات مسئلەسی یورتیمزنىڭ هر تاماندا حددەن تاشقاری آغیرلاشماقدادر. كوچەلردە آچلقدان اوزەدەن كیتب، سولاییب قالغانلارنی كوب اوچرەتەمز. قوئەيرانلار ییلگیلە نگەن توزماللارنیدا یرمەیدیلر. هر تاماندا آلا جایی ایچیلەدر. توركستانلیلەر تاپیتلاریغا قوناق بارسالار اوز ئەكمەكلەر (ناننار)ینی بیرگە آلوب باراد لار. مهمان چاقرغان كیشی قوناقلارنىڭ آلدیغا آلما جایدان باشقا بر نرسەدە قویا آلمایدر.

توركستاندە توروب كه یمەك یەيدرگەنلەر گه. پە. ئو. مامورلەری بلەن قزیل عسكرلەردر. گه. پە. ئو. آگەنتلەرینىڭ انگلیز قماشدان كیيملەری هم بار. بو آگەنتلەردەن باشقا هیچ كیمنىڭ یوزندە رنگ یوق. هممە آچ، آریق، یاماقلی-یرتیق كیيملی، سولغون، توشكونلەر...

شهر بازارلاریغا كیلگەن كوچەیەلەرنىڭ توربالارینی حتی تویە توقوملارینیدا گه. پە. ئو. مامورلاری تینتیب قیدیرادرلار.

بازارلاردا كوب یوكسەك بهاگە ایشەك ئەتی ساتیلادر. یرلىك اسلاملەر ایشەك ئەتی بولغانینی آنیق بیلسەلەر هم آچلقدان آلوب یمە كدەلەر...

كیلەجەك قیشنىڭ بویوك قیتلق ایچندە كیچەجەكی حاضردان آق سیزیلمە كدەدر.

اورینبورغنىڭ نریكی تاماندا (روسیەدە) آزوق-آوقات توركستانگە قاراغاندا بول وە آرزانراقدر. اونگچون توركستاندە یاخشراق اوردون توتە آلماغان روسلەر یاشرینچە اوی نرسەلەرینی ساتارداق روسیەگە قایتیشغا باشلاغانلار.

II — توركستاندە خلق بویوك ناراضیلق ایچندەدر. باسماچیلار هر تاماندا قایتادان قوزغالوب كورەشمە كدەلەر. مارت-آپریل آیلارندا كەتتە قورغان اطرافنداكی توقاشودا قزیل عسكرلەر باسماچیلارغا قارشو زهرلی غاز قوللانغانلار. خلق آراسیدا «باسماچیلار آفغانستاندان یاردم آلارلارمش»، دیگەن خبرلەر تارقالماقدادر.

توركستان خلقینىڭ روسلەرگە قارشو نفرتی كون كوندەن زورایماقدادر. ترامواي وە چایخانەلاردا، كوچە هم ادارەلەردە یرلیلەر بلەن روسلەر آراسیدا آچقدان آچیق تارتیشمالار وە جانجاللار بولادر. توركستانلیلەر روسلەرگە: توركستاندە یالغوز توركستانلیلەرنىڭ حاكم بولیشی كیرەك. ساویت یورتنی كیتیگ. ایش قیدیرساڭز باشقا تاماغا بارینگ... » دیەدرلەر.

تاشكند-سمرقند تیمیر یولدا اوندەموالە یرلی لوقوموبیلچی-لارغا اوچرەش ممكن بولسا هم تاشكند-اورنبورغ یولداكی ماشینیستلار یالغوز روسلەردر...

توركستاندەكی ملی عسكر بولوملاری روسلەرگە قاراغاندا نقادلی وە ساغلامراق كورونەدرلەر. بویوك قوماندانلارنىڭ جملەسی روسلەردەن. عمومیتلە مسئولیتلی اورونلاردە روسلەر اوتورەدرلەر...

III — ... قاسمچیلار محاكمەسندەن سوڭ منور قاری قاماقغا آلیندی. گه. پە. ئو. مامورلەری منور قارینی قامار آلدیدا اوینىڭ اوینی قیدیروب 5 قاپ یازیلغان كاغازلار بلەن بر دانە توركچە یازی ماكینەسی تابوب، بوتون كتابلارینی تولاب ایكی یوك آغامایل گە سالوب گه. پە. ئو. یاسیگە آلوب كیتكەنلەر.

اوتكەن ییل آپریل آیی سوڭلاریدا عبدالوهاب مرادنیدە قامادیلار. شو عبدالوهاب مراد تاشكندنىڭ برنچی ایلگەرچی معلم-

تیمیر یوللاردا ایشلەرچی توركستانلیلەر آنجاق، فقط ماشینیست-لار روسلەردەن.

Abdulvahap Kara

ساویت حکومتینینک رحمسز قیناشلاریغا اوچره‌گن تورکستان
بیلگرمه‌لریدن:

عبد الوهاب مراد
برلین یوکسه‌ک زراعت مکتبینی بیتیرمش یاش بیلگرمه‌نی

عظیم بیک بیریجان
برلین یوکسه‌ک زراعت مکتبینی بیتیرمش جاروادارچیلیق ساحه‌سیده‌گی بیلگرمه‌لرمزدن

سنده‌گی آق یوقسول بر عائله‌نینک برگه اوغلی بولوب، کیچیکلیگیدن آتاسی یوقالغان وه تورموشنینک آغیرلیقلاری ایچیده اوسگن ایدی. مکتب یاشیدا ایکن غازیتا ساتیب، سو تاشیب اوز قارنینی اوزی تویدیریشغه مجبور ایدی. قالغان شو یاریش اوقوتوش بالا اوقوتیغا کوب جاندان بیریلگن ایدی. بارچا آغیرلیق وه قیلنچلارغا چیدیب بیلیم آرقاسیدان یوگورگن بو عبدالوهاب منتظر ایچیده آلمانیادا یوکسه‌ک زراعت مکتبینی بیتیریب کیلگن ایدی. (1) بو یگیت قولیغا قلم، کتاب وه کیتمان آلوب تیمیسیدن قیناشلاریمز منفعتی اوچون چالیشیب توره‌دی ایدی. ساویت حکومتی شو بر یوقسول اوغلی یگیتنی‌ده قاماب، بو یاش آتانینک عائله‌سینی‌ده تورکستاننینک سالاقسز، بختسز عائله‌لری قاتاریغا قوشوب قویدی. عبد الوهاب مرادنینک مکتب آرقاداشی عظیم‌بیک بیریجانی ایسه روسیه‌گه کیرگن آنداق تونگه‌لار ایدی (2). بیریم جانی روسیه‌نینک شمالیغا سورگون قیلدیلار.

۱۷ — ... تورکستاننینک کوزگه ایلینرلیک بوتون کیشیلاری قاماقغا آلیندیلار. عبدالله خواجه، سلیم خان طلاختایی، ایسن بیک (3)، تاشکنده‌گی قیزلار بیلیم یورتی مدیری معلم عثمان خواجه تونقتا خواجه وه باشقا یوزلارچه تورکستان بیلگرلاری حبس

(دوامی ۱۸ نچی صحیفه‌ده)

(1) عبدالوهاب مراد برلین یوکسه‌ک زراعت مکتبینی بیترگن، تحصیلات [illegible] ایدی. عبدالوهاب مراد ۱۹۲۷ نچی یلده [illegible] تورکستانغه قایتقان ایدی.

(2) برلین یوکسه‌ک زراعت مکتبینی بیترگن عظیم بیک بیریجان [illegible]

(3) [illegible]

ایتلگه‌نلەر. چولپان‌نی وقتیچه قاماب تیزگه یوشاتوب یوباردیلار.
فطرت‌نی هم حبس ایتمه‌کچی بولدیلار. فقط فیض‌الله خواجه
«چولپان ده فطرتنگ اوختاش سیاسی حرکتلەرگه قاتناشمایدرغان
آداملی شاعرلارنگ قمالیشی تورکستان خلق عامه‌سیگه یامان تأثیر
ایته‌در» دیگه‌ن توشونچه‌نی آلغا سورمه‌گه‌ندەر. عموميله خلق
ناراضیلغی حکومت باشلوقلارینی کوب قورقوتماقدادر.

V — خلقغا آرتق درجه‌ده ظلم قیلغان گ. پ. ئو. مأمورلەر-
یەدن بعضیلەرینگ، موسقوادان کیلگه‌ن فوق‌العاده قومیسیون قراریله
موسقواغا یوباریلیشی، سوڭ آیلار تاشکند وه سمرقندگه‌بی بویوك
شهرلەرده آتماسقه‌رلاغا کاتته تأثیر ایتمشدر.

گ. پ. ئو. مأمورلەری تاشکند چایخانه‌لەرنده حکومت باشلو-
قلاریغا قارشو آچیقدان آچیق پروپاغاندا یورگیزیب یورگه‌ن
باسماچیلارنی توتوب آلدیلار. تورکستان قیشلاقلارندا باسماچیلیق
یعنی «ملی حرکت» اشتیاقانی یورگیزیب یورگه‌ندەر کوبیکه کورو-
لوب توردیدر...

· · ·

تورکستان خبرلەری

۱ — تورکستان باختاچیلاریغا غلله بیریش ایشی ساویت
حکومتی ئاماتیدان توبه‌نده‌گیچه حل ایتیلمشدر:

1 — یاپاسیغا ده یرنگ یوزدەن 75 یگه باختا ایکیلگه‌ن تاناپلاریغا
100 کیلوغرام (تخمیناً 6 پوت) تازه باختا تاپشیرغان قولخوزچیلارغا
50 کیلوغرام (تخمیناً 3 پوت) غلله؛ یوقسول ایکینچیلەرگه 45،
اورتا حاللی ایکینچیلەرگه 40 کیلوغرام غلله.

2 — یرنگ یوزده 40 دەن 75 یگه‌چه باختا ایکیلگه‌ن طرفلەرده
100 کیلوغرام تازه باختا تاپشیرغان قولخوزچیلارغا — 35، یوقسول
ایکینچیلەرگه — 32، اورتا حاللی ایکینچیلەرگه 28 کیلوغرام غلله.

3 — یرنگ یوزده 40 دەن آزیغا باختا ایکیلگه‌ن تاناپلاردا ایسه
ایکینچیلەرگه غلله یتکیزیب بیریش پلانی یوقدر. («پراودا
ووستوکا»، 11 نچی مای).

II — بولشه‌ویکلەرنڭ تورکستانده‌گی ایشچی سیاستی‌نڭ نیمه-
دەن عبارت ایکه‌نلگینی «پراودا ووستوکا» غازیتاسینڭ 11 نچی
مای نومروسنده باسیلغان رسمی استاتیستیق بەك آچیق کورسەتمه‌کده-
در. ساویت حکومتینڭ کیینگی بویروقلاری (دیره‌کتیفلەری) بو-
یونچه 1931 ییلنڭ باشندا اورتا آسیا تمیر یولنداگی تورکستانلی
ایشچیلەرنڭ سانی روسلەرگه نسبتاً یوزده 30 دەن آز بولماسلغی شرط
ایدی، دیب باشلانغان بو رسمی استاتیستیق شایان دقت رقملەر
کیلتوره‌در: اورتا آسیا تمیر یولندا ایشله‌گوچی تورکستانلیلەر یوزده
یگرمی اوچ یاریم (23,5%)نی آشماسلار ایکه‌ن. بولارنڭ ده‌یەرلك
توقوزی «قارا یوموشچیلەر» بولوب متخصصلەر آراسندا تورکستا-
نلیلەردەن یوق حسابنده‌در. مثلا آلتی رایونغا بولونغان اورتا آسیا
تمیر یولی باشلوقلاریندان یالغوز 1 گه‌سی تورکستانلی ایکه‌ن.
1 نچی رایونده ایشله‌یدرگه‌ن 419 ماشینیست ایچنده 1 گه بولسا
هم تورکستانلی یوق.

2 نچی رایونداگی 140 ماشینیستدان 2 سیگه وه 213
ماشینیست یاردامچیلارندان 7 سیگه تورکستانلی ایکه‌ن.

3 نچی رایونده‌گی 60 ماشینیستدان 2 سیگه تورکستانلی.

بو معلوماتلارنی کیلتیرگه‌ن «پراودا ووستوکا»، بو حالدان روس
ایشچیلەرینڭ ناراضیلغینی یازادر، روس ایشچیلەری «بز هیچ ایشله‌ی
آلمایدرغان بولدق، تورکستان ایشچیلەری تمیر یولنی باسیب کیته
یاتورلار» دیب شکایت ایتەرلەر ایمش.

روس ایشچیلەرینی شکایتله‌ندیره‌درگه‌ن نرسه 838 روس
ماشینیست وه ماشینیست یاردامچیلارینڭ ایچنده‌گی 10 گه‌نه تورکستانلیدر.

Abdulvahap Kara

تاشکند تیاترولارندا

I — تاشکندگه کیلگه‌ن آذربایجان دولت تورك اوپه‌راسی اویو-
نچیلاری 15 مایدان باشلاب هه‌ر کیچه سوه‌ردلوف نامداکی تیاترو
باسندا

آرشین مال آلان

او اولماسون بو اولسون

اصلی وه کرم

عاشق غریب

لیلی وه مجنون

اوپه‌رالارینی بویوك موفقیتلر بیله‌ن اویناماقدا وه تاشکندلی قاره‌ا-
شلاری تامانیدان بویوك آلقیشلانماقدالار. یاقین عصرلاق تاریخگه ایگه
بولغان تورك اوپه‌راسی حقنده «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی
بیتلریده مقاله‌لر یازیلاراق آذربایجان دولت تورك اوپه‌راسی اویو-
نچیلارینك سحنه‌ده کوره‌سه‌تمه‌کده بولغان قابلیت وه استعدادلاری
کوب تقدیر قیلماقدادر. سنجکار آذری تورکلارینك تاشکند
تیاترولاریندا کوره‌سه‌تمه‌کده بولغان موفقیتلرینی بز هه‌م یوره‌کدن
سلاملر وه آلقیشلاییمز.

بوقاریدا ذکر قیلنغان اوپه‌رالارنك بیتی‌ده ساویت دوره‌سیدن
ایلگه‌ری یازیلمش وه بیته‌له‌نمشدر.

II — مای باشیدان باشلاب تاشکنده‌گی «حمزه» تیاتریسنده
ضیا سعید وه نظیر صفرلار تامانیدان قلمغا آلینغان «تاریخ بیلگه
کیردی» یه‌نه‌سی اویناماقدادر. صحنه‌ده قاسمچیلارنك هه‌ر نه‌رسه-
ده‌گی حرکتلری، تورکستان ملی بورجوآسینی روس بوله‌لار
حاکمیتیده‌ن قوتقاریشدا اوردولوش مقصدیله ایتگه‌ن وه یاپونیا حکو-
متلریگه لایحه‌لر توزولوب تقدیم ایتگه‌نلیکی، قونوپست قرقه

بوی ایچیده‌ن چیریتیش مقصدیله تورکستان ملی مختی قومیته‌سی
اعضالاریدان بعضیله‌رنك فرقه‌گه کیریشلری وه «بورجوآ کادر-
لاری توردوش بیله»، آلابا وه تورکیه‌گه بای، «مونتومرور»، ملا،
سوداگر بالالارینی اوقوتغا یوباریش، باسماچیلقغا قارشی قیزیل
قوشون کوره‌شلری وه س... کوره‌تیلمه‌کده ایمش.

«تاریخ بیلگه کیردی» یه‌نه‌سی اورتا آسیا پاختا قومیته‌سی
صدریه‌دار ایشچی مخبرلری اورتاسیدا اوقولوب ساسی مذکوره‌وی
جهتیده‌ن مقبول تاپیلغان بولسادا کاتبجان وه ر. جوره‌قول هه‌م
م. عثمان‌لار تامانیدان تنقید ایتیلیب که‌مچیلکلری کوره‌سه‌تیلدی.

کاتبجان وه ر. جوره‌قول‌لارجا بو اثرنك بویوك که‌مچیلکی
«باسماچیلارنی بوقالیشدا وه عموماً قیزیل قوشون سفیده، آز فهر-
مانلق کوره‌سه‌تمه‌گه‌ن تاتار باشقورت قیزیل عسکرلری توغروسنده
سوز یوقلغی ده‌در»

م. عثمان دیگه‌ن باشقا بر منقد ایسه «اثر برنچی اساسی که‌مچیلك
لارین ملی سیاستینی یوزه‌گه چقاریشدا ایکی جبهه (روس-تورك)
کوره‌شینك بر یاغلاما چیقیشیدر. حاضرگی واقتده باش قورقونج
بولغان روس اولوغ دولت شوویزمینك جیقیشلارینی قونکرت
روشده (آچیقچا) کوره‌سه‌تیش اورنیغا اونی سوز آراسیداگه سیر-
یلیه‌سالك بر یارچا روشده کوره‌سه‌تیش هیچ شبهه‌سز اثرنك که‌مچیلکی-
در...» دیب یازادر. («قیزیل اوزبیکستان»، 4 نجی ایون)

موسی جارالله افندی

روزنمز «یاپگا ملی یول» نك سوك ایول آیی ساننده بوتون اسلام
دنیاسینك الك بویوك عالمی (الیاتیجیسی) موسی جارالله افندینك
روس‌بول شرقی تورکستانگه (کاشغارغا) قاچیب چیققانلغی خبر
بریلمه‌ده. کی په. تو. آگه‌نتلری موسی جارالله افندینی قاچیریشدا
شبهه‌له‌نگه‌ن کیشیله‌رنی توتکه‌نلر وه اونك بوتون عائله افرادینی قاماغاندلار.

Abdulvahap Kara